

day ve üzümü yanında hayvancılığı ile de meşhurdur. Roma-Bizans ve İslâm devirlerinden kalan eski eserleri sayesinde XIX. yüzyılın başından beri turistik bir yer haline gelmiştir. Bugünkü nüfusu 5000 civarındadır.

Ayrıca Bağdat yakınlarında Busrâ adını taşıyan bir de köy bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 262; V, 144, 282; VI, 316; Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 6, "Cihâd", 102, "Tefsîr", 17/5, "Fiten", 24, "Aḥbârü'l-âhâd", 4; Müslim, "İmân", 327, "Cihâd", 74, "Fiten", 42; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 158, 165, 180; II, 59, 160; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 102, 130, 153, 156, 259; II, 128; III, 214-215; IV, 251, 343; VIII, 16; Ezdî, *Fütûḥu's-Şâm* (nşr. Abdülmün'im Âmir), Kahire 1970, s. 81-82, 275-276; Halife b. Hayyât, *Târîḥ* (Zekkâr), s. 103; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîḥ*, I, 365, 379; III, 293; Belâzûrî, *Fütûḥ* (Müneccid), s. 132, 134, 150, 179; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 13; a.m.f., *Târîḥ* (de Goeje), I, 1007, 1123-1125, 2115, 2125, 2127; III, 2256-2257; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 441-442; a.m.f., *el-Müşteriḥ*, s. 57, 58; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 459, 463; II, 37; VII, 541; IX, 580; X, 376, 407; XI, 416, 529; XII, 97, 161, 170; İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rîf*, Kahire 1312/1894, s. 177-178; İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr*, I, 128; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 568, 577; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, III, 234-236; Ali Cevâd, *Memâlik-i Osmâniyye'nin Târîḥ ve Coğrafiyâ Lugatı*, İstanbul 1313-17, I, 178-179, 350-351; *Hicaz Demiryolu Lâyihası*, İstanbul 1324, s. 20-21; Saîd el-Efgânî, *Esvâku'l-'Arab*, Dimaşk 1379/1960, s. 24, 43, 113, 196, 212, 221, 274, 345, 364, 372; Mustafa Murad ed-Debbâğ, *Bilâdünâ Filistîn*, Amman 1384-96/1965-76, I/1, s. 634-635, 648-649, 681, 692-694, 702; I/2, s. 42, 245; III/2, s. 456, 475, 477; IV/2, s. 10-11, 108; VII/2, s. 630; IX/2, s. 258; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, I, 51; II, 16, 65, 632, 652-653; III, 8, 48-49, 57-60, 62-64, 69, 71, 189-191, 435; V, 308, 423; VII, 333, 494-495; VIII, 176, 376, 518-520; S. A. Mougdad, *Bosra*, Damas 1974, s. 5-78; M. Kervran v.dğr., *Index Géographique du répertoire chronologique d'épigraphie arabe*, Caire 1975, s. 29; Abdülkâdir er-Reyhâvî, *el-İmâretü'l-'Arabîyyetü'l-İslâmiyye fî Sûriye*, Dimaşk 1979, s. 40, 105-107, 143-144, 199; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 43, 73, 106, 211, 262; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği*, İstanbul 1985, s. 21-22, 30-31, 135, 150, 153, 156, 179; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 73, 198-199, 281, 364; J. Sauvaget, "Les inscriptions arabes de la mosquée de Bosra", *Syria*, XXII, Paris 1941, s. 53-65; Fr. Buhl, "Busrâ", *IA*, II, 822-823; A. Abel, "Boşrâ", *EI²* (Fr.), I, 1314-1316; V. R. Gold, "Bozrah", *IDB*, I, 459-460; M. Avi-Yonah, "Bozrah", *EJd*, IV, 1284-1286.

MUSTAFA FAYDA

BUSTÂN

(bk. BOSTÂN).

el-BUSTÂN

(البستان)

Abdullah b. Mihâil el-Bustânî'nin

(ö. 1930)

kaleme aldığı Arapça sözlük

(bk. BUSTÂNÎ, Abdullah b. Mihâil).

BUSTÂNÎ, Abdullah b. Mihâil

(عبدالله بن ميخائيل البستاني)

(1854-1930)

Lübnanlı eğitimci ve sözlük yazarı.

Aslen Kuzey Lübnanlı Mârûnî bir aileye mensuptur. Bu aile Araplar arasında muhtelif sahalarda uyanışın öncülüğünü yapmıştır. Kültür seviyesi yüksek olan aile mensupları özellikle eğitim, basın ve edebiyat alanlarında görev almış, Arap diline büyük hizmetlerde bulunmuş, modern sözlükler ve ansiklopediler yayımlamışlardır.

Abdullah b. Mihâil Beyrut'un Dıbbiye kasabasında doğdu. Butrus el-Bustânî'nin Beyrut'ta kurmuş olduğu el-Medresetü'l-vataniyye'de Nâsîf el-Yâzîcî ve Yûsuf el-Esir gibi ünlü kişilerin yanında yetişti. Bir süre İskender Ammûn ile Kıbrıs'ta *Cüheyne'tü'l-aḥbâr* adlı bir dergi çıkardı. Osmanlı hükûmeti bu derginin ülkeye girmesini yasaklayınca dergiyi kapattılar. Daha sonra Beyrut'ta Medresetü'l-hikme ve el-Medresetü'l-bıtrîyerkiyye'de Arapça öğretmenliği yaptı. Burada etrafında şair, yazar ve ediplerden seçkin bir grup topladı. el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-'Arabî bi-Dimaşk üyeliği ile el-Mecmau'l-ilmîyyü'l-Lübnânî geçici başkanlığında bulunan Abdullah el-Bustânî Beyrut'ta öldü.

Eserleri. 1. *el-Bustân*. Abdullah el-Bustânî, kendisini şöhrete kavuşturan bu Arapça sözlüğün mukaddimesini yazmadan öldüğü için eserin kaynakları

Abdullah
b. Mihâil
el-Bustânî

hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak kitabı tanıtan Hüseyin Nassâr, müellifin Butrus el-Bustânî'nin *Muḥîṭü'l-Muḥîṭ*'ini esas aldığı için *el-Bustân*'ın gerek tertip gerekse muhteva bakımından ondan pek farkı olmadığını ifade etmektedir (*el-Mu'cemü'l-'Arabî*, II, 726-727). XIX. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar yazılan birçok sözlükte olduğu gibi Abdullah el-Bustânî de Zemahşerî'nin *Esâsü'l-belâğa*'sındaki usule uyarak *el-Bustân*'da kelimeleri "hemze"den "yâ"ya kadar köklerinin birinci, ikinci, üçüncü harflerine göre sıralamış, türevleri de bu köklerin altında toplamıştır. Her maddeyi kendi arasında fiil, isim ve sıfat şeklinde düzenlemiş, sırasıyla önce mücerred fiilin mâzî, muzâri ve masdarlarını, sonra mezîd fiillerin, daha sonra da aynı kökten türeyen isimlerle sıfatların yine mücerredten mezîde doğru gitmek suretiyle mâna ve kullanışlarını vermiştir. *el-Bustân* teknik terimleri ve şekil değişikliğine uğramadan Arapça'ya giren kelimelerle (dahîl) sonradan türetilen kelimeleri de (müvellâd) ihtiva etmektedir. Eserde lakap haline gelmiş bazı özel isimlere de yer verilmektedir. Anistas el-Kermilî *el-Bustân*'ın müellifini, eserinde yanlış nakillerde bulunduğunu, yanlış mânalar verdiğini, eksik ve anlaşılmasız tarifler yaptığını, kelimeleri yanlış kullandığını ve vezinleri yanlış olarak tesbit ettiğini ileri sürerek sert bir dille tenkit etmiştir (*MMİAdm.*, XI, 226-236). Bustânî'nin talebesi olan Hürî Butrus el-Bustânî esere, hocasının düşündüğü şekilde, diller ve Arapça'nın özellikleriyle Arapça sözlükler hakkında elli yedi sayfalık bir mukaddime yazmıştır. Büyük boy 2784 sayfadaki ibaret olan *el-Bustân*'ın I. cildi müellif hayatta iken (1927), II. cildi onun ölümünden sonra Beyrut'ta (1930) yayımlanmıştır. 2. *Fâkihetü'l-Bustân*. *el-Bustân*'ın müellif tarafından yapılan muhtasarıdır (Beyrut 1930). 3. *Hiṭâb fi't-târîḥi'l-'âm*. Şâkir Avn'ın yardımıyla Fransızca'dan Arapça'ya tercüme ettiği umumi tarihe dair bir eserdir (Beyrut 1882). 4. *Kitâbü'n-Naḥv*. Cermânûs Ferhâd'ın sarf ve nahve dair *Baḥşü'l-meṭâlib* adlı eserinin II. cildinin birtakım ilâvelerle neşridir (Beabdâ 1900).

Abdullah el-Bustânî ayrıca Batalyevsî'nin *el-İktidâb fî şerḥi Edebi'l-kütâb*'ini neşretmiş (Beyrut 1901), Fransız tiyatrosundan etkilenecek beşi manzum olmak üzere dokuz tiyatro eseri yazmıştır. La Fontaine'in masallarını manzum olarak Arapça'ya çevirmesi, ayrıca Ante-re b. Şeddâd'ın muallaka"sını taştir et-

mesi onun şiir sanatındaki kudretini göstermektedir. Bustânî ile Anistas el-Kermilî arasında basında birtakım edebî münazaralar da olmuş, Kermilî Abdülkâdir el-Mağribî ile olan münazaralarını da katarak bunları *Münâzara luğaviyye edebiyye beyne 'Abdillâh el-Bustânî ve 'Abdilkâdir el-Mağribî* adıyla kitap halinde yayımlamıştır (Kahire 1355/1936).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah el-Bustânî, *el-Bustân*, Beyrut 1927, I, 5-6; Serkis, *Mu'cem*, I, 560-561, 570; Yûsuf Esad Dağır, *Meşâdirü'd-dirâsâtî'l-edebiyye*, Beyrut 1956, II, 193-195; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mû'ellifin*, VI, 148-149; M. el-Bustânî, *es-Sel-sebîl*, Cünye 1968, s. 154-158; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-'Arabî neş'etühü ve te'tavvûruhu*, Kahire 1968, II, 726-727; G. Avvâd, *Mu'cemü'l-mû'ellifin*, *Irâkıyyîn*, Bağdad 1969, I, 154; Ziriklî, *el-A'âm* (Fethullah), IV, 141; Ârif en-Nekedî, "el-Bustân", *MMİAdm.*, XI (1931), s. 183-187; el-Eb Anistas Mari el-Kermilî, "el-Bustân fi'l-mizân", a.e., s. 226-236; J. Abdel-Nour, "al-Bustânî, 'Abd Allâh al-Bustânî", *El² Suppl.* (Fr.), s. 159.

ALİ ŞAKİR ERGİN

BUSTÂNÎ, Butrus b. Bûlus

(بطرس بن بولس البستاني)

(ö. 1883)

Lübnanlı eğitimci,
dil âlimi ve ansiklopedi yazarı.

1819'da Beyrut'un Dibbiye kasabasının doğdu. Mârûnî bir aileye mensuptur. İlk tahsilini köyünde yaptı. Orta ve yüksek öğrenimini Aynivereka'da tamamladı. Yüksek öğrenimi sırasında Arap edebiyatı yanında Süryânîce, Latince, İtalyanca okudu; felsefe ve ilâhiyatla ilgilendi. İngilizce'yi ise kendi gayretiyle öğrendi. Mezun olduğu yüksek okula öğretmen tayin edildi. Daha sonra Beyrut'a gitti. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa'yı Suriye'den çıkarmak için Beyrut ve yöresini işgal eden İngilizler'in yanında tercüman olarak çalıştı. Bu görev onun hayatında bir dönüm noktası teşkil etti. Çünkü bu sırada İngilizler vasıtasıyla tanıştığı Amerikan misyonerleriyle dost oldu ve sonunda Protestan mezhebine girdi. Amerikalı misyonerlerle çalışan Dr. Cornelius Van Dyck'in Beyrut yakınlarında Abeyh'te açtığı okulda (1846) iki yıl öğretmenlik yaptı. 1848'de Beyrut'a dönerek 1862'ye kadar Amerikan konsolosluğunda tercüman olarak çalıştı. Bir taraftan da Dr. Ely Smith'in başlattığı Kitâb-ı Mukaddes'in Arapça'ya tercümesiyle meşgul oldu. Bu maksatla Yunanca ve İbrânîce'yi öğrendi. 1863'te Beyrut'ta Medresetü'l-vataniyye adıyla bir yüksek okul kurdu. Onun verimli ese-

ri sayılan bu okulda başta kendisi ve oğlu Selîm el-Bustânî olmak üzere tanınmış öğretmenler ders verdi.

Bu faaliyetleri yanında oğlu Selîm'in yardımıyla ilk gayri resmî Arapça gazete olan *Nefîru Sûriye* (1860) ile *el-Cinân* (1870) dergisini, ayrıca *el-Cenne* (1870) ve *el-Cüneyne* (1871) adlı gazeteleri çıkardı. Bunlarda ülkenin çeşitli sosyal, kültürel ve eğitim konuları ile ilgili makaleler yazdı. Halkı ve aydınları birliğe, beraberliğe, hoşgörü sahibi olmaya, eğitim ve öğretime ve ilmî konulara önem vermeye çağırdı.

Yurt içinde ve yurt dışında birçok ilmî kuruluşun ve hayır müessesesinin üyesi olan Butrus el-Bustânî, ülkenin millî, kültürel ve ahlâkî problemlerini isabetli bir şekilde değerlendiren eğitimci bir yazardır. Bu sebeple "el-muallim" lakabı ile tanınmıştır. Butrus el-Bustânî bir kalp krizi sonucu 1 Mayıs 1883'te Beyrut'ta öldü.

Eserleri. 1. *Dâ'iretü'l-ma'ârif*. Arapça'da modern usullerle kaleme alınan ilk ansiklopedidir. Sekiz sayfalık mukaddimesinde ansiklopedinin mahiyeti, muhtevası, kaynakları ve kullanış tarzı hakkında bilgi vermektedir. Eseri hazırlarken Hıdiv İsmâil Paşa'nın kendisine hediye ettiği nâdir eserler ihtiva eden geniş kütüphane başta olmak üzere Batı dillerindeki yeni ansiklopedilerden, eski ve yeni Arapça ve Batı dillerindeki eserlerden, ilmine güvendiği muhtelif şahıslardan faydalanmıştır. 1876'da yayımına başlanan eserin ilk cildini o sırada tahta çıkmış bulunan V. Murad'a ithaf etmiş, ilk altı cildini oğlu Selîm el-Bustânî'nin yardımıyla çıkarmış (1876-1882), VII. cildi tamamlayamadan ölmüştür. Eserin VII ve VIII. ciltlerini oğlu tamamlayarak yayımlamış (1883-1884), IX, X ve XI. ciltleri ise akrabalarından olan Emîn el-Bustânî ile Osmanlı Devleti Âyan Meclisi üyesi, ziraat ve ticaret nazırı Süleyman el-Bustânî yayımlamışlardır (1887-

1900). Eser bu şekilde ancak "Osmâniye" maddesine kadar gelebilmiştir. Zamanına göre önemli bir ansiklopedi olan *Dâ'iretü'l-ma'ârif*'te genel kültür ve Arap-İslâm kültürü dışındaki maddelerin çoğunun Amerikalı misyonerler tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Arap-İslâm kültürü ve medeniyetini ilgilendiren maddeler ise çeşitli kitaplardan özetlenerek alınmıştır. Büyük bir gayretin neticesi olan bu eserin bugün artık fazla bir değeri kalmamıştır (Ömer Ferruh, III, 300). Ayrıca eserin İslâmî konularda güvenilir bir kaynak olmadığı anlaşılmaktadır (bk. Enver el-Cündî, s. 267). 2. *Muhtû'l-Muhtî*. Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-muhtî* adlı sözlüğünü esas alarak yeni bazı terimler ilâvesiyle hazırladığı Arapça'daki bu ilk modern sözlük iki cilt halinde yayımlanmıştır (Beyrut 1870). 3. *Kitrû'l-Muhtî* (I-II, Beyrut 1867-1871). *Muhtû'l-Muhtî*'in muhtasarıdır. Başta Brockelmann olmak üzere (IA, II, 824; GAL Suppl., II, 768) bazı kaynaklar sözlüğün adını "deniz damlası" anlamında *Kitrû'l-muhtî* şeklinde yazıyorlarsa da müellifin mukaddimede belirttiği gibi doğrusu *Kitrû'l-Muhtî*'tir. 4. *el-Hey'etü'l-ictimâ'iyye ve'l-mukâbele beyne'l-'avâ'idî'l-'Arabiyye ve'l-İfrensiyye* (Beyrut 1864). Araplar'la Batı toplumunun sosyal ve kültürel açıdan mukayese ve kritiğini konu alan bir eserdir. 5. *Siretü Es'ad eş-Şidyâk* (Beyrut 1860). Ahmed Fâris eş-Şidyâk'ın kardeşi olan Es'ad eş-Şidyâk'ın Mârûnî mezhebinden Protestan mezhebine geçişi dolayısıyla Mârûnîler'in kendisine yaptığı işkenceleri, çeşitli hristiyan mezhepleri arasındaki mezhep taassubunun sebep ve neticelerini ele alan önemli bir eserdir. 6. *Mişbâhu't-tâlib fi Bahşı'l-meâlîb* (Beyrut 1854). Cermânûs Ferhâd'ın (ö. 1732) gramere dair *Bahşü'l-meâlîb* adlı eserinin şerhi olup bunun kullanışına dair bir de *Miftâhu'l-Mişbâh*'i vardır (Beyrut 1868). Bu son çalışmanın baş tarafından bir bölümü Türkçe'ye tercüme edilmiştir ("Miftâhu'l-Mişbâh", *Mekteb*, 1312 h./1310 r., sy. XIX, s. 299-300, sy. XXIII, s. 449-451).

Bunlardan başka Butrus el-Bustânî'nin kendi çıkardığı gazete ve dergilerde neşredilen makaleleri, bazı tercümeleri ve muhtelif konferansları kitap halinde yayımlanmıştır (bk. Serkis, I, 558-559).

Brockelmann *er-Resâ'ilü'l-'aşriyye*, *Cevâhirü'l-edeb* ve *Üdebâ'ü'l-'Arab* adlı kitapları yanlış olarak Butrus el-Bustânî'ye nisbet etmektedir (GAL Suppl.,

Butrus
b. Bûlus
el-Bustânî